

REFLEKSIJE O RAZUĐENOSTI DJELA 'ĀLIMA I PROFESORA KASIMA HADŽIĆA

Enes KARIĆ

UDK 929 Hadžić K.
012 Hadžić K.
DOI:

SAŽETAK: Ovaj rad nudi prigodno saopćene refleksije o biografiji i bibliografiji Kasima Hadžića (1917-1990), poznatog profesora Gazi Husrev-begove medrese. Od svih profesora ove znamenite škole u šezdesetim, sedamdesetim i osamdesetim godinama XX. stoljeća, Kasim Hadžić se izdvaja po svojim profesorskim aktivnostima i pisanom djelu, njihovom bogatstvu, obimnosti i razuđenosti. Profesor Kasim Hadžić je pisao o akaidskim i teološkim temama islama, povijesti islama, povijesti Bosne, Sandžaka i Balkana. Ostavio je i zapaženo djelo o svojim savremenima, 'ālimima, imamima, pregaocima na poljima rada Islamske zajednice i islamske kulture. Također, pamte se i njegovi prigodno napisani objavljeni eseji o mnogim temama Kur'āna. K tome, Kasim Hadžić je temeljito pratio nastavni i vannastavni život Gazi Husrev-begove medrese, pisao je o njezinim učenicima, profesorima, događajima. Između ostalih područja njegove pisane zaostavštine, dionica posvećena Gazi Husrev-begovoj medresi svrstava ga u najznačajnijeg hroničara ove škole u periodu od 1969-1990. godine.

Ključne riječi: *Kasim Hadžić, 'ālim, profesor, islam, akaid, povijest islama, Kur'an, Gazi Husrev-begova medresa, učenici/maturanti Gazi Husrev-begove medrese.*

I. Hadžićev životni put – tipična sudbina 'ālima i intelektualca iz XX. stoljeća

Život profesora Kasima Hadžića (1917-1990) u sebi se sabire u jedno svjedočanstvo koje je u cjelini smješteno u dvadeseto stoljeće. Njegov život i biografija koja se iz njega izvodi umnogome su tipični za životna postignuća i djela koja su iza sebe ostavili i mnogi drugi muslimanski bošnjački intelektualci i 'ālimi u dvadesetom stoljeću.

Proučavanjem dionica života mnogih istaknutih alima iz generacije profesora Kasima Hadžića jasno vidimo čvrste povezne niti

koje upućuju na vrlo slične životne putanje, pa i nalične sudbine ako se tako smije i može reći. U velikom broju slučajeva radi se o njihovom "tipskom" školovanju u jednoj od medresa koje su postojale za poznih vremena Austro-Ugarske, ili pak u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevini Jugoslaviji). Potom je slijedilo školovanje na nekom od fakulteta u Zagrebu ili Beogradu, rjeđe u Beču i Budimpešti. U slučaju Kasima Hadžića radilo se o školovanju na Višoj islamskoj

šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu gdje je proveo četiri akademske godine (1937-1941) kao i školovanje na Pravnom fakultetu u Zagrebu (koji nije završio).

Kasima Hadžića i većinu intelektualaca sa Više islamske šerijatsko-teološke škole zadesile su strahote Drugog svjetskog rata, potom su oni koji su preživjeli ratnu kataklizmu morali prebroditi teške poratne godine, neki od njih i dugotrajna tamnovanja i zatvore, itd.¹ Dakako, nekolicina njih od kraja pedesetih i

¹ O životu Kasima Hadžića dokumentirano je pisao mr Muharem Omerdić, vidi: Muharem Omerdić, Hadžić

Kasim-ef. (1917-1990.). (U povodu njegove smrti). *Glasnik*, 53/1990., 6, 109-112.

tokom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća pronašla je zaposlenje u onovremenim “sektorima socijalističke privrede”.² Mnogi su kasnije našli zaposlenje i u nekoj od tadašnjih osiromašenih institucija Islamske zajednice, a u kalendaru Takvim te sa pojavom časopisa Zemzem³ i novina Preporod⁴, oni su ostavili i zapažen opus svojih radova. Posebno to vrijedi za spisateljski rad i djelo profesora Kasima Hadžića.⁵

II. Oslovio mnoge teme, ljude, epohe, historijske dionice, povijesna vremena

O veoma bogatom pisanom djelu Kasima Hadžića pisao je na bibliografski dokumentiran način mr Muharem Omerdić⁶ te se u ovom eseju na tome mi ne trebamo zadržavati. Ipak, kad je posrijedi pisano djelo Kasima Hadžića, za koga Muharem Omerdić kaže da [je] “ostavio djelo takvog značaja i vrijednosti koje ga svrstava u red najistaknutijih ljudi novije muslimanske povijesti”,⁷ potrebno je spomenuti da su Kasima Hadžića oslovile mnoge teme, kako one s područja islamske povijesti, historije, dogmatike, kulture i civilizacije, tako i teme koje se mogu, na neki način, označiti oblastima “izvan” njegova životnog i “profesionalnog” poziva i školske i akademske formiranosti i usmjerenosti. Na tragu ove napomene, vrijedno je spomena da je Kasim Hadžić pisao i o privrednim temama u časopisu Knjigovodstvo u Beogradu, kao i u Biltenu ŽGP-a u Sarajevu,

a istakao se i kao prevoditelj mnogih članaka sa nekoliko jezika.⁸

Rekli bismo da je sve ove “sporedne teme”, koje je u svojim esejima, bilješkama, osvrtima i radovima oslovio Kasim Hadžić, potrebno obraditi i iz svježih perspektiva predstaviti našoj ulemanskoj javnosti. Naime, ne samo u njegovim radovima i djelima koja je napisao “iznutar svoga poziva” medresanskog profesora i muderisa, već i u esejima, crticama, člancima o esperantu, kao i npr. o znamenitom konvertitu u islam (esperantisti i prevoditelju Kur’ana) Italu Kjusiju (Chiussi),⁹ zatim i u anketama gdje će nastaviti školovanje svršenci Gazi Husrev-begove medrese, itd., vidi se Kasim Hadžić kao svestran autor, klasično obrazovan profesor, ozbiljan i dostojanstven čovjek, dobročinitelj, erudita, poliglota, samilosni filantrop, dragi učitelj, lik kojeg pamte generacije naraštaja vezanih za Islamsku zajednicu, napose one generacije koje su pohađale Gazi Husrev-begovu medresu.

Dakako, od naših mladih kolega na Fakultetu islamskih nauka, kao i drugih istraživača kojima je bliska ova tematika, očekuje se da istraže i pomno izuče lik, djelo i djelovanje Kasima Hadžića. Neposredan povod za to je činjenica da se ove 2017. godine navršava stotinu godina od njegova rođenja i gotovo trideset godina od njegove smrti. Nema sumnje da je Kasim Hadžić na svoj način zaslužio mnogostrana sjećanja ne samo od mnogih generacija, već i od mnogih ljudi, ponasob i pojedinačno.

III. Akaid kao onō neprolaznō islama, povijest kao prolaznō u muslimana

Profesor Kasim Hadžić predavao je u Gazi Husrev-begovoj medresi nekoliko nastavnih predmeta.¹⁰ Pa ipak, dva važna nastavna predmeta, Povijest islama i Akaid (uvjetno rečeno, islamska dogmatika), po sebi se izdvajaju, jer to su predmeti koje je on predavao u dugom kontinuitetu, za njih je napisao i srednjoškolske (medresanske) udžbenike, za Povijest islama četiri, a za Akaid pet udžbenika. Ovo govori da je Kasim Hadžić napisao udžbenike iz Akaida za svaku obrazovnu godinu, imamo li u vidu da je školovanje u Gazi Husrev-begovoj medresi po starom programu trajalo pet godina.

Struktura Hadžićevih udžbenika iz Akaida ili, bolje kazati, njihov sadržaj i nutarnje gradivno ustrojstvo, vjerno i sugestivno govore o školskom i naukovnom putu njihova autora. Profesor Kasim Hadžić u svojim udžbenicima iz Akaida izlaže, reklo bi se u jednom ravnomjernom hodu i uz ozbiljan pristup, višestoljetna ehli s-sunnetska učenja i naučavanja u Akaidu. Po svemu se vidi da je on takvo mirno, disciplinirano i nekonfliktno izlaganje nauka Akaida i njegovih disciplina naučio tokom svoga školovanja u Velikoj medresi Kralja Aleksandra u Skoplju,¹¹ kao i na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu.¹²

Za Kasima Hadžića nastavni predmeti Akaid i Povijest islama jesu dvije strane jedne velike islamske cjeline. Akaid je predavao i izlagao kao

² Kasim Hadžić je, npr., radio u Tvornici kisika u Rajlovcu, zatim je više od osam godina radio u preduzećima: ŽGP Sarajevo, “Unitehnu” i “Kooperativu”.

³ “Zemzem”, list učenika Gazi Husrev-begove medrese (ili list Đačkoga udruženja “Gazi Husrev-beg”) počeo je izlaziti 1968. godine.

⁴ “Preporod” je počeo izlaziti 1970. godine.

⁵ Kako se vidi iz bibliografije radova Kasima Hadžića, on je posebnu pažnju posvećivao objavljivanju svojih radova i u drugim časopisima u Islamskoj zajednici, npr. u *Glasniku VTS-a*, te u kalendaru *Takvim*.

⁶ Usp. Muharem Omerdić, *Bibliografija objavljenih radova prof. Kasima Hadžića*, *Glasnik*, 54/1991., br. 1, str. 108-131.

⁷ Vidi: Muharem Omerdić, *Hadžić Kasim-ef. (1917-1990.)*, objav. u: *Glasnik*, 53/1990., 6, 109-112.

⁸ Kasim Hadžić je bio vrstan esperantista, u neku ruku ambasador promoviranja i širenja esperanta u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Prevodio je još i sa arapskog, francuskog i italijanskog jezika.

⁹ Kasim Hadžić je nekoliko puta pisao o Kjusijevom prijevodu Kur’ana na

esperanto. Jedno od izdanja tog prijevoda pojavilo se i u Teheranu, usp. Italo Chiussi, *La Nobla Korano*, Teheran, 1977.

¹⁰ Profesor Kasim Hadžić predavao je u Gazi Husrev-begovoj medresi još, između ostalih, i predmete: vaz ili hatabet, te arapski jezik.

¹¹ Velika medresa Kralja Aleksandra u Skoplju osnovana je 1924. i radila je do 1941. godine.

¹² Viša islamska šerijatsko-teološka škola počela je s radom 1937., ukinuta je 1945. godine.

jednu “stalnost” ili “trajnost” islama, kao vjersko, ali i naukovno područje koje drži na okupu i čvrsto sabire onu “islamsku” razgranatost koja se ostvarila kroz povijest islama.

Svoje udžbenike Akaida i Povijesti islama Kasim Hadžić je izložio jezikom i diskursom koji mnogo govori upravo o njemu samom kao profesoru i alimu. U Akaidu se on strogo pridržava ehliš-sunizma, vjerno izlaže njegova (u tradiciji i kroz tradiciju provjerena) učenja, ne ulazi u polemike izuzev što, mjestimice i prigodno, spomene ona sporenja koja dosad nisu izazvala konflikte u muslimanskoj zajednici. Nije Kasim Hadžić mnogo drukčiji ni u izlaganju temata iz predmeta Povijest islama. On kao strpljiv autor izlaže epohe velikih halifata, vezujući ih najčešće za znamenite vladare, halife, sultane i emire. Kako god je smatrao da u Akaidu¹³ pojedinačne istine islama drže na okupu islamsko vjerovanje, tako je i u izlaganju predmeta Povijest islama smatrao da su znameniti pojedinci, ili velike ličnosti i ljudi, bili ti koji su pokretali ono što se naziva islamskom poviješću.

IV. Bosna, Sandžak, Balkan i njihovi muslimani

Pisano djelo iz povijesti ne samo islama (kao halifata, mezheba, filozofskih pravaca...), već i kulturne povijesti, tj. onō djelo koje je napisano perom profesora Kasima Hadžića jeste također uveliko razudeno. Tu su posrijedi temati koji svoj izraz dobijaju u prikazivanju jedne opće i posve klasične povijesti islama, do povijesnih tema(ta) važnih i bitnih za Sandžak, Bosnu i Balkan, te njima gravitirajuće dijelove Evrope i Azije. Na primjer, Kasim Hadžić je pisao o Aleksandrijskoj biblioteci, Gazi Husrev-begovoj

medresi, Velikoj medresi u Skoplju, prvoj džamiji u Bosni, Pljevaljskom muftiji, bosanskom dijelu Novopazarskog sandžaka, sudstvu u Bosni u tursko doba, Šerijatskoj gimnaziji u Sarajevu, o povijesti vakufa u našim krajevima itd.

U djela povijesne naravi spadaju i njegovi radovi o znamenitim ljudima, ‘alimima i uglednicima iz Bosne i Hercegovine i Balkana, te iz velikih epoha islamske povijesti. Tako uočavamo da je Kasim Hadžić pisao osvrte i radove o Mehmedu Handžiću, Ebū Hamidu el-Gazaliju, Ademu Handžiću, Šabanu Hodžiću, Vehbiji Hodžiću, Muhamedu Hazimu Tuliću, Hasanu Škapuru, Salihu Điniću... Kasim Hadžić je imao običaj objavljivati i svoje nadahnute nekrologe, naslovio bi ih obično kratko (npr. Merhum h. Mehmed ef. Mujezinović, Merhum Enver Sendić, itd).

Imajući u vidu ozbiljnost izricanja i odgovornost pisane riječi, a i ozbiljnost izricanja i odgovornost pisane riječi Kasim Hadžić je brižljivo gajio, njegovi su radovi pravo vrelo za buduća istraživanja kulturne povijesti Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Balkana, posebno povijesti koja se raspliće i izrasta iz onih novijih vremena koja još čekaju na svoje istraživače.

V. Etičke i čudoredne dimenzije Kur’ana i islama

Profesor Kasim Hadžić uočio je potrebu svoga vremena da na svoj način, u tadašnjim glasilima Islamske zajednice, posveti veliku pažnju jednom “novinskom i časopisnom” promoviranju etičkih poruka Kur’ana i učenja koja se iz tih poruka izvode. Gotovo tri decenije pisao je o mnogim takvim temama, npr. “Socijalni duh islama”, “Kur’an o Kur’anu”, “Kur’an o sijamu (savmu)”, “Kur’an o

fisku i fasiku”, “Kur’an i hadisi o putovanju”, “Islam i humanost”, “Kur’an o imetku”, “Kur’an o mesdžidima i drugim bogomoljama” ... Jezik ovih njegovih eseja i članaka je jedar, učiteljski, neposredan, umjereno sugestivan, sve u svemu – glas mudroga muderisa. Može se reći da je ovim esejima i člancima Kasim Hadžić dao svoj doprinos izlaganju Kur’ana “po temama”, što je metodologija poznata još u djelima Muḥammada ‘Abduhūa (1849-1905) i Maḥmūda Šaltūta (1893-1963).

Eseji i članci Kasima Hadžića o islamu, Kur’anu, Muhammedu, a.s., posebno oni objavljeni od početka 1960-tih godina pa sve do njegova preseljenja na Bolji svijet, pokazuju jedan stil koji insistira na prevalentno etičkim čitanjima i tumačenjima vrela islama. Tu etičku dimenziju vidimo u iznimno velikom broju djela (eseja, crtica, članaka) Kasima Hadžića, pa i u njegovom putopisu sa hadža,¹⁴ po sebi jednom kratkom remek-djelu.

Da li je profesor Kasim Hadžić bio pristalica tzv. “naučnog tumačenja Kur’ana”? Prema bibliografiji njegovih radova (koju je, kako smo naveli, vrijedno uradio Muharem ef. Omerdić) na nekoliko mjesta se vidi da je Kasim Hadžić imao određena povjerenja u “naučno tumačenje Kur’ana i islama”. Na primjer, to se vidi po njegovim esejima i člancima: “Dva kur’anska ajeta i jedna izuzetna prirodna pojava”, “Obrezivanje – efikasna mjera za sprečavanje nekih vrsta raka”, “Najraširenija bolest XX vijeka (alkohol)”, “Post – operacija bez noža”, “Islamski post i savremena znanost”, “Nakon jednog znanstvenog otkrića. O štetnosti piva”, “Tarkovski o besmrtnosti duše”, “Šta je Kustoa dovelo u islam?”, “Stav islama prema drogiranju” itd.

¹³ U prvoj knjizi (udžbeniku) Akaida Kasim Hadžić izlaže teme: Islam i muslimani, Glavne vjerske istine, Kratak smisao glavnih vjerskih istina, Allahova dž.š. svojstva, Sifati zatijje, Sifati subutijje, Vudžud, Kidem i Beka, Vahdaniijet, Muhalefetun lil havadis, Kijamun bi nefsihi, Hajat, Ilm, Sem i Besar, Kelam, Iradet, Kudret, Tekvin, El-Essmaul-husna, Vjerovanje

u meleke, Šta su meleki i vrste meleka, Prednost ljudi pred melekima, Vjerovanje u Allahove dž.š. knjige, Tevrat, Zebur, Indžil, Kur’an a.š., Vjerovanje u Božije poslanike, Svrha djelovanja Božijih poslanika, Tko su Božiji poslanici, Broj Božijih poslanika, Svojstva Božijih poslanika, Muhammed a.s., Muđžize Božijih poslanika, Vjerovanje u posljednji

dan, Proživljenje poslije smrti, Sudnji ili kijametski dan, Džehennem, Džennet, Vjerovanje u kada i kader. (Usp. Kasim Hadžić, *Akaid*, skripta za I. Razred GH-medrese, Sarajevo, 1978/79.).

¹⁴ Usp. Kasim Hadžić, *Od Sarajeva do Meke i Medine (O putu na hadž 1972)*, Glasnik VIS-a, XXXV/1972., u brojevima 7-8., i 9-10.

I u udžbenicima Akaida ima mjesto, iako rijetko, gdje Kasim Hadžić poseže za naučnim tumačenjima Kur'ana i islama. Poznato je da je u tom kontekstu spominjao tzv. "papilarne linije" i isticao da Kur'an na njih ukazuje kao na različite i posve drukčije u svake osobe.¹⁵

Ali, opći je utisak da profesor Kasim Hadžić nije bio protagonista tzv. "scijentizirajućih tumačenja" Kur'ana. Primjeri koje smo naveli našli su se u njegovim radovima kao pečat jednog duhovnog raspoloženja vremena u kojem ih je autor pisao.

VI. Neobične crtice, bilješke, članci

Profesor Kasim Hadžić ostavio je u svojoj zaostavštini i jedan broj crtica i eseja za koje bismo kazali da su "izvan" glavnoga toka njegova spisateljstva. Pa ipak, kad se te crtice i eseji pročitaju, nakon onog "informativnog sloja" uočava se jedna snažna ćudoredna nakana koju je profesor Kasim Hadžić želio potcrtati. Tu prije svega mislimo na njegove crtice i članke kao što su: "Gradnja nove električne centrale u Trebinju i otvaranje dječije kuhinje", "Molbe za naknadu ratne štete", "Prosjachenje po gradskim ulicama", "Mudra i luda mati", "Obilan ručak za 600 siromaha", "Opasnost po zdravlje šiljatih cipela i visokih peta", "Rakija ubila stablo šljive", "Muslimani i pušenje duhana", "Esperantski list o muslimanima u SSSR-u", "Koliko su pušili učenici Medrese (prije nekoliko godina)", "Pušimo manje, ali je bolje nepušiti uopće", "Pedeset osmi svjetski kongres esperantista u Beogradu", "Tutnji, tutnji Tutin", "Na pomolu 45. nezavisna muslimanska država", "S puta po Indiji i Nepal (razgovori sa svjetskim putnikom hadži hafizom Smailom ef.

Fazlićem)", "Broj pušača i dalje opada", "Ni upisninu nije mogao uplatiti", "Klinika za strastvene pušače"...¹⁶

Kasim Hadžić je neke svoje crtice ili napomene, zapažanja ili kratke osvrte, umetao ili inkorporirao i u svoje obimom šire radove. U ovom smislu zanimljivo je pogledati njegov putopis na hadž koji je u dva nastavka objavljen u Glasniku VIS-a.¹⁷

VII. Slavni hroničar Gazi Husrev-begove medrese

A sada dolazimo do jedne osobito važne vrste radova Kasima Hadžića, koji se po svojim sadržajima na ovaj ili onaj način odnose na Gazi Husrev-begovu medresu. Ovaj dobri i pedantni profesor Gazi Husrev-begove medrese posvetio je toj znamenitoj školi ne samo svoje profesorsko i 'alimsko umijeće, već je bio i njezin promotor, Medresin ljetopisac *sui generis*, plemeniti čovjek kome su se učenici mogli obratiti za pomoć i podršku.

O Gazi Husrev-begovoj medresi Kasim Hadžić je objavio obilje radova, izvještaja, članaka, ponekada i statistički potkrijepljenih analiza, naročito onih o maturantima ove škole i anketama koje je među njima on sam provodio, najčešće o temi njihova budućeg zaposlenja, fakultetskog školovanja itd. Đački list *Zemzem*, novine *Preporod* te *Glasnik VIS-a* jesu, iz današnje perspektive, važna vrela iz kojih se može derivirati "ljetopisni ciklus" Kasima Hadžića posvećen Gazi Husrev-begovoj medresi.

Sve od pojave *Zemzema* (1968. godine) profesor Kasim Hadžić na njegovim stranicama piše o Medresi ili njezinim đacima. "Svi učenici Medrese – pretplatnici *Zemzema*", "Gdje su sve učenici Medrese bili na praksi tokom ramazana", "Nova generacija maturanata", "Pohvale i priznanja Medresi i učenicima", "XXII. poslijeratna

generacija maturanata završila školovanje", "Deset godina *Zemzema* – 42 izlaska", "Deset godina *Zemzema* – deset urednika"... Ovo su samo neki od članaka profesora Kasima Hadžića objavljeni u *Zemzemu*.

U novinama *Preporod* Kasim Hadžić je svoj prvi tekst o Gazi Husrev-begovoj medresi (iz 1971. godine) posvetio *Zemzemu* ("Zemzem' sve popularniji"), a naredni tekst objavljuje iste godine posvećujući ga tadašnjim maturantima Medrese ("Mladost koja nadolazi poput bujice"). Njegova rubrika "Vijesti iz Medrese" (ili pak "Iz života Medrese") postaje vrlo česta u *Preporodu*, a zaslugom Kasima Hadžića list *Preporod* je u više navrata objavljivao slike i imena maturanata, uz njegove popratne tekstove.

Posebnu pažnju Kasim Hadžić je posvećivao tzv. "socijalnom stanju" učenika Medrese, u tom smislu je zanimljiv njegov tekst iz 1972. godine pod naslovom "Materijalne (ne)prilike učenika Medrese".

Tako je bilo više od dva puna desetljeća, na stranicama *Zemzema*, *Glasnika VIS-a* i *Preporoda* Kasim Hadžić je objavljivao svoje članke, vijesti, izvještaje, crtice i preglede najčešće o učenicima Medrese, prije svega njezinim maturantima, a potom i učenicima urednicima *Zemzema*, novim učenicima hafizima itd. Po našoj procjeni, više od stotinu priloga objavio je Kasim Hadžić o Gazi Husrev-begovoj medresi i njezinom radu u periodu od 1969. pa do svoga preseljenja na Bolji svijet 1990. godine.

Iz tog dijela njegove bibliografije moguće je, kroz pomni istraživački rad, rekonstruirati život Gazi Husrev-begove medrese u tzv. "zrelom dobu socijalističke Jugoslavije". Koliko je nama poznato, takvo istraživanje još nije provedeno. A trebalo bi ga provesti iz mnogih razloga, jedan od njih je i najvažniji – odužiti se ovom nesvakidašnjem hroničaru Gazi Husrev-begove medrese. Recimo posve na kraju ovih naših refleksija, i danas je veliki broj ljudi koji su s radošću čitali ono što je potpisao Kasim Hadžić, ili što je objavljeno pod njegovim pseudonimima "Taslidžak", (HAK), (h). (...)

¹⁵ Usp. Kur'an, al-Qiyamah, 75:3-4. (*A yahsabū l-insānu an lan nağma'a 'izāmab?! Balā qādirīna 'alā an nusaṣṣawwīya banānah... "Zar misli čovjek da Mi kosti njegove nećemo sabrati?! Hoćemo! Izravnati mu jagodice njegove možemo!"*).

¹⁶ Ove crtice i članci navedeni su u radu

Muharema Omerdića, *Bibliografija objavljenih radova prof. Kasima Hadžića*, *Glasnik*, 54/1991., br. 1, str. 108-131.

¹⁷ Usporedi: Kasim Hadžić, "Od Sarajeva do Meke i Medine (O putu na hadž 1972)", *Glasnik VIS-a*, XXXV/1972., br. 7-8., i 9-10.

الموجز

إضاءات على تنوع أعمال ومؤلفات العالم والمدرّس قاسم حاجيتش
أنس كاريّتش

يقدم هذا المقال إضاءات على السيرة الذاتية لقاسم حاجيتش (1917-1990) وأعماله، ذلك المدرس المعروف في مدرسة الغازي خسروبيك الثانوية الإسلامية في سراييفو. تميز قاسم حاجيتش عن باقي مدرسي هذه المدرسة المرموقة، في ستينيات وسبعينيات وثمانينيات القرن العشرين، بنشاطه التدريسي وبيكتاباته التي تميزت بالثراء والوفرة والتنوع، فقد كتب الأستاذ قاسم حاجيتش في العقيدة الإسلامية وتاريخ الإسلام وتاريخ البوسنة والسنجق والبلقان. وترك مؤلفاً بارزاً عن معاصريه من العلماء والأئمة والناشطين في المشيخة الإسلامية والثقافة الإسلامية، وله مقالات متميزة عن مواضيع كثيرة في القرآن الكريم. وكان قاسم حاجيتش شديد الاهتمام بأحوال مدرسة الغازي خسروبيك الثانوية الإسلامية وما يدور بداخلها وخارجها، فكتب عن تلاميذها وأساتذتها، وإن كتاباته التي خص بها هذه المدرسة تجعّله من أبرز المؤرخين لها في الفترة بين عامي 1969-1990.

الكلمات الرئيسية: قاسم حاجيتش، العالم، المدرّس، الإسلام، العقيدة، تاريخ الإسلام، القرآن الكريم، مدرسة الغازي خسروبيك، تلاميذ/خريجو مدرسة الغازي خسروبيك.

Summary

REFLECTIONS UPON VERSATILITY OF THE WORKS OF 'ĀLIM AND PROFESSOR KASIM HADŽIĆ

Enes Karić

This article offers some aptly suited reflections upon biography and bibliography of Kasim Hadžić (1917-1990), distinguished professor of the Gazi Husrevbey's madrasah. Of all the teachers of this renowned school, during the decades of sixties, seventies and eighties in the 20th century, Kasim Hadžić stands out with his teaching activities and his written work which is distinctively versatile, voluminous and significant. He wrote on topics of aqid and theological issues of Islam, on history of Islam, as well as histories of Bosnia, Sanjak and the Balkans. Amongst his written work is a book on his contemporaries: 'ālims, imams, some enthusiasts in the work of the Islamic Community and those who endeavoured in preserving the Islamic culture. His numerous essays and articles about various topics of the Qur'an are also memorable. He keenly observed the life at Gazi Husrevbey's Madrasah, its teaching process as well as its extracurricular activities. He wrote about its students, teachers and the school's events. This particular aspect of his engagement distinguishes him as the most significant chronologist of the Gazi Husrevbey's Madrasah during the period of 1969-1990.

Key words: Kasim Hadžić, 'ālim, professor, Islam, aqid, history of Islam, Qur'an, the Gazi Husrevbey's Madrasah, students/graduates of the Gazi Husrevbey's Madrasah